

Wstęp

Przy zawieraniu umowy arbitrażowej zagadnienie lokalizacji arbitrażu rzadko stanowi przedmiot szczególnego zainteresowania stron. Bardzo często decyzja w tej kwestii podejmowana bywa pod wpływem dotychczasowych doświadczeń stron bądź utartych opinii o zaletach zlokalizowania postępowania w konkretnym miejscu. W przypadku wyboru stałych sądów polubownych oraz regulaminów postępowania przed tymi sądami, strony często w ogóle nie pochyłają się nad zagadnieniem zlokalizowania postępowania arbitrażowego i pozostawiają tę kwestię regulacji wskazanego regulaminu sądu polubownego¹. Z kolei wybór konkretnego sądu arbitrażowego podyktowany bywa jego dobrą reputacją².

Brak szczególnie dokładnej analizy zagadnienia zlokalizowania postępowania arbitrażowego przez strony (w szczególności przy wyborze stałego sądu polubownego o ustalonej renomie) jest w dużym stopniu zrozumiałą. Miejsce postępowania arbitrażowego jest pojęciem tak ulotnym i niedookreślonym, że trudno jest w sposób zwięzły określić co strony chcą przez lokalizację arbitrażu wiążąco ustalić. W niniejszej pracy znajdują się rozważania o tym, jak należy ten zwrot rozumieć. Wynika z nich, że wbrew powierzchownej opinii nie jest to pojęcie jednolicie ujmowane w praktyce. Chcąc usunąć wszelkie wątpliwości, strony musiałyby nie tylko określać miejsce arbitrażu, ale także precyzować – w ramach przysługującej im autonomii – jak to pojęcie ma zostać zdefiniowane dla potrzeb konkretnej umowy. Ustalając brzmienie porozumienia arbitrażowego strony rzadko czynią to przy założeniu, że z negocjowanej klauzuli będą korzystać. Jeśli spotyka się dwóch kontrahentów, którzy nie działają w złej wierze, to umowa o arbitraż jest postanowieniem, co do którego każda ze stron ma nadzieję, iż nie znajdzie ono zastosowania w relacjach między nimi. Brak szczególnej uwagi poświęconej jednemu z aspektów postępowania arbitrażowego jest wówczas tym bardziej oczywisty. Rozbudowywanie postanowień dotyczących lokalizacji hipotetycznego postępowania arbitrażowego jest niepotrzebną stratą czasu. Dużo bezpieczniejsze wydaje się sięgnięcie do standardowej lokalizacji, neutralnej dla obu stron i uznawanej w obrocie

¹ L. M. Murray, *Domestic Court*, s. 870 powołuje dane przytoczone przez P. Foucharda, zgodnie z którymi w latach 1989–1994 w 80–87% spraw rozpatrywanych w ramach ICC strony nie wskazały miejsca arbitrażu. Z kolei G. Born, *International Commercial Arbitration*, s. 2096 powołuje się na badania, w których w 90% spraw podlegających regulaminowi ICC miejsce arbitrażu określiły strony, a jedynie w 10% spraw decydował o tym sąd ICC (dane na 2012 rok).

² Zob. badania przeprowadzone w Polsce przez M. Zachariasiewicza, J. Zrałek, J. Zrałek, *Arbitraż handlowy*, s. 75.

za sprzyjającą arbitrażowi, często połączonej z umiejscowieniem sądu arbitrażowego, do którego strony ma ją zaufanie.

Z drugiej jednak strony niewielki wysiłek wkładany zazwyczaj w uzgadnianie zlokalizowania postępowania arbitrażowego może wydać się zaskakujący. Jak zostanie to w niniejszej pracy wykazane, lokalizacja arbitrażu ma kluczowe znaczenie dla całego postępowania arbitrażowego, a doniosłość decyzji w tej sprawie ustępuje tylko doniosłości samej decyzji o wprowadzeniu klauzuli arbitrażowej³. Zgodnie z utartymi poglądami, zlokalizowanie postępowania pociąga za sobą lawinowo szereg konsekwencji, począwszy od kształtowania zasad samego postępowania arbitrażowego, poprzez oddziaływanie na właściwość przepisów materialnych będących podstawą rozstrzygnięcia sporu, ocenę jurysdykcji sądów konkretnego państwa w przypadku konieczności asystowania postępowaniu arbitrażowemu czy rozpatrywania skargi na wyrok sądu polubownego. Lokalizacja arbitrażu może bezpośrednio wpłynąć na generalną efektywność oraz na wynik postępowania arbitrażowego, a czasem nawet na możliwość przeprowadzenia tego postępowania.

Problematyka siedziby arbitrażu skupia jak w soczewce wszystkie sporne zagadnienia powstające w związku z realizacją umowy arbitrażowej. Wynika to z faktu, iż pytanie o oddziaływanie prawa miejsca arbitrażu na postępowanie arbitrażowe stanowi sedno fundamentalnego sporu o źródła kompetencji sądu arbitrażowego. Nie da się prowadzić rozważań dotyczących siedziby arbitrażu bez cofnięcia się do zagadnienia natury arbitrażu. Odpowiedzi udzielane na tym podstawowym poziomie rzutują bowiem na całą wizję postępowania arbitrażowego i wpływają na wybór rozwiązań proponowanych przez poszczególnych naukowców, praktyków czy też nawet na linie orzecznicze przyjmowane w posz. części państwach.

Wybór miejsca arbitrażu jako osi, wokół której prowadzone są rozważania w pracy nie jest przypadkowy. Celem podjętych wywodów jest bowiem zidentyfikowanie pryncypiów i podstawowych wartości leżących u źródeł arbitrażu oraz ocena w drugiej dekadzie XXI w. aktualności przyjmowanych w nauce arbitrażu założeń. Odwołanie się do siedziby arbitrażu stanowi więc swoisty pretekst do refleksji nad obecną kondycją arbitrażu oraz nad adekwatnością podstawowych w arbitrażu założeń do obecnej sytuacji gospodarczej i społecznej. Choć tak sformułowany przedmiot badań rzadko stanowi przedmiot zainteresowania praktyków, to jak zostanie to wykazane w pracy, ma on fundamentalne znaczenie dla odpowiedzi udzielanych na bardzo praktyczne pytania.

Zetknięcie arbitrażu z systemem prawnym i sądowym poszczególnych państw odbywać się może właśnie w związku ze zlokalizowaniem postępowania w tym państwie. Lokalizowanie arbitrażu stanowi utrwalony sposób kotwiczenia i wiązania postępo-

³ Na znaczenie miejsca arbitrażu zwracają uwagę m.in.: A. Sabater, *When Arbitration*, s. 443; K. Iwasaki, *Selection of Situs*, s. 57; N. Rubins, *The Arbitral Seat*, s. 27. Zob. również S. Wilske, *The Global Competition*, s. 21 i n.; L. Mistelis, *The Arbitral Seat*, s. 407 i n.; L. M. Murray, *Domestic Court*, s. 868 i n. Nieco zdezaktualizowane, ale wciąż ciekawe rozważania znaleźć można w pracach: S. Jarvin, *Choosing the Place*, s. 417 i n. or az H. M. Holtzmann, *The Import ance*, s. 183 i n.

wania z konkretnym systemem prawnym oraz sądowniczym. To zjawisko ma również dwie dalsze konsekwencje, które można nazwać „negatywnymi”. Po pierwsze, poprzez lokalizację arbitrażu dochodzi do wyłączenia kompetencji innych systemów prawnych do rozstrzygania tych zagadnień, które powinny być rozstrzygnięte przez system prawny miejsca arbitrażu. Po drugie, wyłączona zostaje kompetencja sądów państw trzecich do rozstrzygania tych zagadnień, które podlegają jurysdykcji sądu państwa, w którym umiejscowiono postępowanie. Wątek ustalenia miejsca arbitrażu jest tym samym nierozzerwalnie związany z pytaniami o przysługującą stronom autonomię, o zadania i rolę trybunału arbitrażowego, o związanie różnych systemów prawnych decyzjami podejmowanymi w postępowaniu arbitrażowym i o swobodę stron w ograniczaniu bądź przyznawaniu kompetencji sądom poszczególnych państw do decydowania o zagadnieniach powiązanych z postępowaniem. Nie można przejść obojętnie obok takich kwestii jak rodzaj spraw, które mogą być w arbitrażu rozstrzygane (zdatność arbitrażowa), wartości, które muszą zostać w postępowaniu arbitrażowym uszanowane czy wreszcie relacje między orzeczeniami sądów różnych państw dotyczących jednego postępowania arbitrażowego bądź tego samego sporu rozstrzyganego w postępowaniu arbitrażowym. Rozważania dotyczące tych wątków trzeba prowadzić przy uwzględnieniu istnienia silnego trendu negującego kompetencję prawa miejsca arbitrażu do oddziaływania na postępowanie arbitrażowe. Wszystkim tym zagadnieniom poświęcić trzeba uwagę, bowiem dopiero zbiorczo tworzą one całościowy obraz roli miejsca arbitrażu.

Przyjęcie tak szerokiego pola badawczego prowokuje pytanie czy zasadne jest zajmowanie się zbiorczo tak wieloma zagadnieniami, z których każde z osobna stanowić może przedmiot samodzielnych studiów. Zagadnienia czy to zdatności arbitrażowej, czy też wykonywania wyroków arbitrażowych uchylonych za granicą są przecież przedmiotem odrębnych monografii. Szerokie określenie pola badawczego jest jednak konieczne dla realizacji celów niniejszej publikacji. Skoro miejsce arbitrażu, wokół którego skupiają się prowadzone wywody stanowi pretekst do zadania pytań podstawowych dotyczących funkcjonowania arbitrażu, to odpowiedź na nie strukturalizuje wtórnie szerokie spektrum zagadnień powiązanych z lokalizacją arbitrażu (począwszy od prawa właściwego dla zdatności arbitrażowej, a skończywszy na skutkach wyroku uchylającego orzeczenie arbitrażowe). Lokalizacja arbitrażu jest w pracy punktem spinającym różne wątki szczegółowe, a zaproponowane wnioski zgodne są z wartościami zidentyfikowanymi na początku pracy jako wymagające ochrony.

Praca podzielona została na pięć rozdziałów. Rozpoczyna ją rozdział dotyczący natury arbitrażu i przybliżający najważniejsze teorie na temat źródeł kompetencji sądu arbitrażowego. W drugim rozdziale zidentyfikowano te teorie, które obecnie dominują i tym samym kształtują określone trendy w praktyce arbitrażowej. Po dokonaniu zwięzłego przeglądu tych trendów, podjęto rozważania, które są kluczowe dla dalszych wywodów. Skupiono bowiem uwagę na historycznej kompatybilności teorii dominujących w arbitrażu z teoriami przyjmowanymi w naukach makroekonomicznych. Zaznaczyć trzeba już we wstępie, że praca jest z założenia poświęcona zagadnieniom praw-

nym, a jej autor nie dysponuje warsztatem, który umożliwiłby mu dogłębne badanie procesów zachodzących w naukach ekonomicznych. Rozważania poświęcone aspektom ekonomicznym są więc z założenia sprawozdawcze i identyfikują jedynie podstawowe trendy. Celem tych rozważań jest wyłącznie nakreślenie punktu odniesienia dla dalszych rozważań prawnych. Taka skrócona analiza rozwoju nauk ekonomicznych pozwala na wysunięcie tezy, że dominujące obecnie założenia w nauce arbitrażu wydają się nie dostrzegać najnowszych trendów w naukach ekonomicznych. Arbitraż nie funkcjonuje tymczasem w oderwaniu od świata gospodarczego i geopolitycznego. Poglądy dotyczące arbitrażu przestały być kompatybilne z realiami ekonomicznymi otaczającego świata i ten rozdźwięk może w przyszłości działać na szkodę arbitrażu. Jeśli arbitraż ma się prawidłowo rozwijać, konieczne jest szersze spojrzenie na jego funkcjonowanie w obecnych realiach międzynarodowych.

W trzecim rozdziale rozważane są różne koncepcje na temat doniosłości prawnej miejsca arbitrażu. Koncepcje te stanowią pochodną przyjęcia określonych założeń dotyczących natury arbitrażu, które opisano w rozdziale pierwszym. Przeanalizowano więc historyczne założenia szkoły terytorialnej oraz delokalizacyjnej. Zastanowiono się również jak w oparciu o obecne poglądy zdefiniować można miejsce arbitrażu oraz wskazać kto to miejsce wyznacza. Dodatkowo zwrócono uwagę na dwa wątki, którym nie poświęca się zbyt wielu rozważań w międzynarodowej literaturze arbitrażu: pierwszy dotyczy możliwości zmiany raz ustanowionego miejsca postępowania arbitrażowego, natomiast drugi dotyczy relacji zlokalizowania wyroku arbitrażowego do zlokalizowania siedziby arbitrażu.

W czwartym rozdziale wywody skupione zostały na zakresie autonomii woli stron w aspekcie lokalizowania postępowania arbitrażowego. W tym rozdziale wątek sprawozdawczy, opisujący istniejące zjawiska został podporządkowany przedstawieniu poglądów własnych co do pożądanej autonomii woli stron w arbitrażu. Wartość ta zostaje bowiem zderzona z innymi wartościami istotnymi w arbitrażu, a wnioski zaprezentowane w tym rozdziale odzwierciedlają osobiste poglądy autora dotyczące rozstrzygnięcia kolizji między wartościami.

W ostatnim, piątym rozdziale podjęto rozważania o relacji między orzeczeniami sądów różnych państw odnoszących się do jednego postępowania arbitrażowego. W głównej mierze chodzi o wpływ uchylecia wyroku arbitrażowego w jednym państwie na wykonanie tego wyroku w innym. Niemniej jednak jest to fragment szerszego zagadnienia jakim jest relacja między orzeczeniami sądów państwowych różnych państw odnoszących się bądź do tego samego postępowania arbitrażowego, bądź też do sporu rozstrzyganego w postępowaniu arbitrażowym. Jednym z państw, którego sądy zajmują się konkretnym postępowaniem arbitrażowym jest państwo siedziby arbitrażu.